

ДИНАМІКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОВСЯКДЕННИХ ФОРМ У КУЛЬТУРІ ПОСТМОДЕРНУ

М.Галушко

*кандидат філософських наук,
стариший викладач кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

У статті аналізується стан Постмодерну та його прояви у сучасній культурі. Деталізується людський чинник та ставлення до речей доби Постмодерну.

Ключові слова: Постмодерн, трансформація повсякденних форм.

Експлікація культурної ситуації Постмодерну є загально визнаною позицією у філософських колах. Її аналіз представлений у роботах фундаторів цього типу філософування Р.Варта, Ж.Батая, М.Бланшо, Ж.Бодрійяра, Ж.Дельоза, Ж.Дерриди, Ж.Джеймсона, П.Козловського, Ю.Кристева, Ф.Ліотара, М.Мерло-Понті, М.Фуко, У.Еко тощо. Постмодерн розуміється як стан радикальної плюральності, а постмодернізм – як його концепція. Стан Постмодерну є історичною формою дистанціювання як від класичного стилю культури, так і від модерністського. Постмодерн переосмислює відношення до класики, яке панувало в добу Модерну. Класика є демонічною, тому що має подвійну природу. Її добрий демон – це вічне задоволення, яке отримує людина від ідеального образу. Злий дух класики – це небезпека тиранії умовності, всезагальної схеми і, так би мовити, доцільного ідеалу мистецтва. Постсучасне мистецтво не знає єдиного стилю. В цьому його відмінність від модерну, схильного до маніфестів. Ще одна особливість сучасного мистецтва – його самоспіввіднесеність, рішуча відмова від програми відображення реальності.

Нові явища в постсучасному мистецтві виникають поза зв'язком з тим, що було досі. Зміни тут аж ніяк не означають розвитку. Тому формується новий термін "постмодерністський класицизм" (Чарльз Дженкінс). Якщо щось і відрізняє постмодерністський класицизм від експресіонізму, так це більш виражене прагнення до класичної форми. Модерн з його швидкими змінами форм суб'єктивізму, цинізму – в мистецтві вичерпав себе. Його утопічне суб'єктивістське породження стало сумнівним. Навіть з боку колишніх авангардистів можна почути заклик до "гуманізації" мистецтва. Постсучасна людина намагається вирватися з лінгвістичної площини у простір чистої події та тілесності. У наш час відчувається велика потреба в образах ми-

стецтва та орієнтирах філософського мислення. Розгалуження мистецтва, масове відвідування музеїв, хвиля популярності спіритуалістичної, а особливо магіко-спіритуалістичної літера-тури, а також міфотворчої кінопродукції підтверджують це.

По мірі задоволення матеріальних потреб відбувається зрушення "від споживання благ промислового попиту до споживання благ, які мають культурний характер, благ іншого, більш високого рівня, що також є перевагою на користь збільшення вільного часу" – вважає Козловські.

Безперечно, існує певний тиск на споживача. Він виражається у конкуренції символів; у потребі самоконструювання іміджу особистості навіть у формі придбання (тобто вибору) товару; у пошуках соціального схвалення через життєвий стиль; у потребі символічного членства; у дії рекламних компаній, які монополізують дефініцію гідного життя. (Мистецтво, вже не дистанціюючись від життя, стає його формою, але перетвореною, тому що вибір стає об'єктом маніпуляції). Проте цей тиск, на відміну від морального і функціонального тиску системи, зорієнтованої на виробництво, не виражається в життєвому досвіді, який набуває рис репресії. Обов'язок споживача – смачно їсти, гарно вдягатися, приємно мандрувати. За такими обов'язками важко говорити про права. Місце репресій посідає спокуса як ультрасучасний засіб функціонального контролю і соціальної інтеграції. Соціальний контроль стає делікатнішим і дешевшим.

Девіз Постмодерну можна сформулювати так, як це зробив П.Козловські: "Кінець суспільства праці, початок суспільства культури". Це висловлювання торкається наслідків багатьох змін, що відбулись протягом останніх п'ятидесяти років. Так, наприклад, високий рівень безробіття розг-

лядається тепер деякими вченими, які займаються соціальними проблемами, не як соціальна проблема, а, навпаки, як шанс створення нової форми існування людини. Світ без праці не має для людини сенсу, який би її задовольнив, вважає Козловські. Бо вона пов'язує людину з реальністю найміцнішим зв'язком, на думку Фрейда. Але ця проблема не повинна заважати бачити переваги нової культурної ситуації. П. Фейерабенд вважає, що головна заповідь доби постмодерну – «anything goes», тобто усе годиться.

Після досягнення розвинених країн заходу постіндустріальної фази розвитку і створення "суспільства добробуту" праця було витіснено з центрального місця, і місце це не залишилось вільним. Свобода споживання стала фундаментальним зв'язком життєвих зв'язків індивідів з раціональністю соціальної системи. Тому ключовою, мабуть, стане проблема споживання. У сучасному західному суспільстві споживання стало підставою інтеграції суспільства, своєрідним фокусом життя. У наш час індивіди ангажовані соціумом насамперед як споживачі, а не як виробники: тому панує смак (який врешті решт, підмінюється модою), а не розсудок, який виростає з потреб праці і виробництва.

Людський чинник сучасності належить повсякденному життю. Щоденне життя повинно спрямовуватись початковою сферою реальності. Якщо ця реальність почне «тьмяніти», то людський чинник почне зникати. Люди не зможуть спеціалізуватися, не маючи можливості отримати первинний досвід у процесі повсякденної комунікації й спілкування.

З просуванням всесвітньої історії певна частина змісту щоденності, особливо трудової, йде в небуття культури або ж пересувається до сфери дозвілля, що відіграє, таким чином, роль своєрідного "смітника вічності". Приміром, рибальство, полювання, збирання грибів, ягід і інших рослин, бджільництво, ведення саду й квітникарство, їзда верхи, плавання на човнах, інші подорожі та подібні заняття у давньому світі й середньовіччі були безумовно необхідними для більшості членів багатьох соціумів. Після промислової революції й особливо з настанням постіндустріальної ери вони перетворюються на більш-менш елітарні розваги певної частини населення економічно розвинених країн.

Простори повсякденності формують, насамперед, потрібний тип тілесності, а також норми й правила дії, які можуть здаватися теоретикові нестрогими, а моралістові безпринципними, і якими людина змушена керуватися в житті.

Потребують уваги й ретельного опрацювання метаморфози мов у сучасній культурі, семіотичний зміст речей і відносин, які породжені добою постіндустріального розвитку й масових комунікацій. Доречним у даному контексті можуть бути нотатки американського культуролога А. Геніса «Американська абетка», присвячені трансформації змістів звичних речей, занесених до Нового Світу в постсучасну добу, (порівняно з їх «класичним» буттям у Старому Світі).

Америка стала таким благодатним місцем, де мрії реалізуються перед тим, як усвідомлюються. Або, навіть, продукуються промисловим способом, що не потрібно й їхнього усвідомлення. Реалізація мрії призводить до того, що сама мрія знищується, як це довели романтики. Французький постмодерніст Ж. Бодрійяр присвятив ціле дослідження Америці не тільки як країні світового панування, а як новому типу культури: «Тут реалізувалася утопія, тут реалізується антиутопія: антиутопія нерозумності, детериторизації, невизначеності суб'єкта і мови, нейтралізації всіх цінностей, кінця культури. Америка реалізувала все, і досягла цього емпіричним, стихійним способом. Поки ми занурені в наші мрії і лише час від часу намагаємося діяти, Америка дістається логічних, прагматичних наслідків від усього, чого тільки можна сягнути. У цьому значенні вона наївна і примітивна, вона не вміє іронізувати ані над поняттями, ані над спокусою, ані над майбуттям чи над своєю власною долею, вона вершить, вона матеріалізує. Утопічним крайнощам вона протиставляє крайність емпіричну, котру драматично реалізує».

Новий Світ як соціокультурне явище народжувався й розвивався разом із просвітницькими ідеями. Багато чого з того, що ми тепер називаємо цінностями Просвітництва або модерну, трансформувалося в особливі елементи побуту, способу життя, форми розваг, спілкування, пересування.

Застосовуючи філософію до структур буденності, А. Геніс будує цікаві спостереження щодо семантики багатьох звичних явищ повсякденного життя, доходючи цікавих, хоча й суперечливих висновків. Так, традиційне поняття «будинок», зберігаючи зміст «міцності», нині, у постсучасному просторі знаходить значення «гри» або «хобі» для заможної родини. Цю «іграшку» з легкістю замінюють у випадку зміни обставин, сімейних або фінансових.

Якщо Ле Корбюз'є колись мріяв перетворити суспільство за допомогою архітектурних комплексів, де зливалися б місто й передмістя, то тепер у свідомості західної лю-

дини місто перестає бути цінністю. Його місце посідають численні затишні, а головне, не пов'язані один з одним поселення: ідилії на природі.

Річ, предметний світ також змінили форми свого буття в людському житті. На думку Геніса, з життя речей іде поняття ремонт. Як категорія Просвітництва, воно існує в лінійному часі доби механіцизму й викликане економічною необхідністю індустріального суспільства. Однак постіндустріальне суспільство вважає більше доцільним річ не ремонтувати, а викидати й переробляти.

Ще більш очевидним стає таке ставлення до речей доби Постмодерну. Поняття «recycling» пов'язане з міфологічним часом і нагадує про вічне відродження природи. Річ у постсучасній ситуації знищується, перетворюється на вторинну сировину й відроджується для нового життя. Recycling, таким чином укладається в телеологію постмодерну з його мрією відійти від прогресу до світу вічного коловороту.

Нову семантику знаходять у постсучасному новому світі такі поняття як магазин, аптека, пошта й ін. Ми живемо в перевернутому світі. Телебачення, реклама карнавальні переплутали гору і низ: стало не прийнято говорити привселюдно про релігію й моральність, а туалетний папір і дезодоранти є темою всенародного обговорення.

Інший феномен постсучасного побуту, аналізований А.Генісом, так званий «мол», тобто безліч маленьких крамничок, кінотеатрів, ресторанів і навіть церков під одним дахом. Якщо універмаг – дитя промислового серійного виробництва й суспільства масового споживання, то «мол» чітко виконує заповіді постмодерну: фрагмент замість цілого, різне проти універсального. Замість серійності – відбиток особистості виробника.

На постсучасному етапі для характеристики співвідношення повсякденності й релігійної сфери виникає такий термін як «культурна шизофренія». Він виник у п'ятдесятих роках у колі теологів США і був покликаний відобразити феномен «анонімного християнства», що фіксував збільшення «віруючих взагалі». Чітка опозиція сакральної і релігійної культур призводить до розмежування буденних соціальних норм поведінки та настанов релігійного життя. Ця тенденція спостерігалась вже в Новий час, але своєї очевидності вона остаточно набуває лише у ХХ ст.

У секуляризованому світі змінюються й художні норми сприйняття. В античності й середньовіччі краса в цей світ привносилася ззовні, була прерогативою Божественного промислу та телеології. У світському, секуляризова-

ному світі європейської культури ХVII-ХІХ ст. творцем краси стає художник.

Побут у своїх відвертих, неприкрашених формах стає неприйнятним для освіченого погляду західної людини. Саме мистецтво та художник: архітектор, майстер прикладного мистецтва були покликані рятувати міське середовище європейців, інтер'єри й предметний світ повсякденності від згубних наслідків промислової революції ХІХ ст. У ХХ ст. головним фахівцем із естетизації повсякденності стає дизайнер. Дизайнерською є тепер і робота перукаря, і косметолога, і модельєра одягу, а також іміджмейкера, режисера масових видовищ і засобів масової комунікації. Розширення традиційної сфери дизайну, збільшення числа його соціальних функцій, перетворення на технологію організації життя, життєвих стилів термінологічно оформлюється як «нон-дизайн» (тобто такий, який виходить за рамки традиційного), або тотальний дизайн.

Подійно-предметний вимір сучасного процесу естетизації повсякденності присутній в роботах відомого польського естетика Б. Дземідока. Він будує низку сфер і модусів повсякденної реальності, які включаються в «естетосферу» (термін М. С. Кагана) постмодерну. Це – житло, виробництво й реалізація споживчих товарів, обряди, ритуали, туризм, спортивні видовища, що межують із мистецтвом (фігурне катання, художня гімнастика), конкурси краси й шоу культуристів, косметика, параспортивні-парахудожні заняття, парамедицина (пластична хірургія й стоматологія); парамистецтво (рекламна творчість, покази мод, естрадні видовища, фотопродукція, відеокліпи, кольорові календарі, поштові листівки) тощо. Цей перелік, хоча і є хаотичним, є спробою охоплення всіх можливих проявів естетичного в житті людини. Широта пропонованої панорами явищ у цьому випадку важливіша за хаос, хоча й він відбиває реалії й інтелектуальну парадигму культури постмодерну.

Виходячи з вищезазначеного, зауважимо, що «культура» для повсякденної свідомості, це - музеї та театри, тобто - місце дозвілля. А тому «культуру» сприймають зараз саме через дозвілля і ми бачимо, що люди все частіше йдуть в оперний театр відпочивати й відпочивають там навіть під музику Вагнера. Експансія дозвільних практик у горизонті культури викликає відповідні реакції музикантів: одні тримають оборону, спрямовуючи деякі музичні жанри у так званий простір «для своїх», інші намагаються наступати, – виносять музику на стадіони – місця дозвілля.

Повсякденне життя сучасника, змушеного відбувати покарання за «розгул» розуму, сп'янілого від панування над природою в техногенному просторі, штовхає його в лукаві обійми всіляких задовольень-протезів: від гральних автоматів до наркотиків. Загнана у площину стосунків зі світом за допомогою машин і приладів, що діють за твердими детерміністськими схемами, людина відчуває дефіцит цих стосунків в режимі небезпеки й невизначеності. Цей дефіцит породжує потребу в азартній грі, у переживанні почуттів успіху або невдачі.

Дозвілля привертає до себе більше уваги і як лакмусовий папір неблагополуччя в суспільстві, і як суть рішення низки соціальних і психологічних проблем, породжених розвитком технологій і цивілізаційним процесом у цілому.

Речі й події вже не оцінюються загальним масштабом; однозначні способи бачення й розуміння поступаються місцем розмаїтості моди й смаку. Тверді моральні оцінки, впроваджені в науковий, художній і політичний дискурси, переборюються постмодерністським естетизмом гетерогенності. Фрагментарність повсякденності розвантажує думку й перевантажує зір: стає менше місць інтелектуального спілкування й більше вітрин, реклами, видовищ. Як постсучасне життя приховано містить масу несподіванок, викликає зіткнення різних стилів поведінки й життя, так і свідомість індивіда формується на відносинах контрасту, сприймає екзотичне, незвичайне, що підвалює засади звичних уявлень. Сфера видимого й зрозумілого, що раніше не викликало сумнівів щодо своєї вірогідності, перетворюється на гігантську ширму, за якою може ховатися все що завгодно.

Багато сучасних теоретиків говорять про втрату ідентичності й пропонують різні рецепти її відновлення - від реанімації відчуття «крові й ґрунту» до формування нових ідей і цінностей, що поєднують людей. Ці рецепти ґрунтуються на припущенні трансценденції природи, зовнішньої щодо форм життя. Людина, на відміну від тварини, не вкорінена раз і назавжди у своє життєве середовище, а творить сама простір життя. Ця творчість за своїми наслідками є більш важливою, ніж інтелектуальні акти.

Некласична філософія характеризується прагненням зрозуміти трансценденцію як допонятійний акт. Філософія, діалог, розум, розуміння можливі в здоровому недеформованому суспільстві, вони виникають в умовах неспотвореної комунікації, відсутності ідеологічних аберацій і душевно-тілесних аномалій. У зв'язку із цим необхідна рефлексія, критичне дослідження та контроль не тільки за ідеями, але й за формами їхнього побутування, зміною соціального простору, його метрики й топіки.

Сучасні структури життя спираються на новий порядок, що не відбивається в будь-якій універсальній понятійній, ціннісній або ідеологічній системі. Цей порядок вже не диктується з єдиного центру, а здійснюється на місцях. Не можна не помітити змін сучасних форм влади, яка вже не розпоряджається й забороняє, а рекомендує й радить. Вона стала непомітною й разом з тим липкою, тому що ввійшла в структури повсякденності, визначає не стільки те, що повинна думати, скільки те, що повинна бажати, переживати й почувати сучасна людина.

У цих умовах тактика просвітництва, спрямована на критику забобонів і ідеологем, оман і міфів, виявилася вкрай неефективною. Не тільки епістемологи, але й політики втратили контроль над владою. Її поліморфна техніка— радіо, телебачення, преса, реклама, мода, що пропонують образ думки й уявлення, архітектуру житла, стиль одягу, ритм праці й відпочинку, способи насолоди – вже непідвладна державним органам. У цій гетерогенності порядок реалізується такими установками й стандартами, які не обминають стадію критичної оцінки на рівні вільної громадськості. Оскільки гетерогенності життя відповідає гетерогенність трансценденції, остільки привілейований дискурс аналізу й розвитку ідей має бути доповнений дослідженням різноманітного інструментарію повсякденних актів сприйняття й оцінки дійсності. Реконструкція «трансцендентальної прагматики» означає опис конкретно-історичних форм «абсолютного», конституювання його як умову можливості, яка розкриває, «що» і «як» бачить, розуміє, відчуває й переживає сучасна людина. Гетерогенність повсякденності окреслюється не тільки за змістом, але й за формою, і тому, окрім аналізу понятійних структур, необхідним є дослідження того своєрідного порядку, що визначає формування когнітивних і ціннісних феноменів свідомості.

Таким чином, релятивізм, гетерогенність, випадковість, що характеризують стиль сучасного наукового й художнього мислення, не є свідомими продуктами інтелектуальної діяльності і, тим більше, логічним наслідком глибинного опрацювання фундаментальних ідей класики. Вони виникають на рівні повсякденності й зачіпають не тільки інтелект, але й тілесно-чуттєві структури.

Таким чином, нові структури повсякденності, що привносять потужний елемент гри й умовності в усі форми життя, володіють не лише достоїнствами широти, плюралізму,

визнання різномірності, але й недоліками релятивізму, невпорядкованості, несумірності й нерозуміння. Якщо раніше загроза деперсоналізації виходила від репресивного порядку, то тепер виходить від безсубстанційності буття.

рознеча у світі ідей та цінностей породжена зростанням гетерогенності простору постсучасного життя і позбавляє людину онтологічного вкорінення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бодрийяр Ж.* Америка. – СПб.: Владимир Даль, 2000. – 204 с.
2. *Дженкс Ч.* Язык архитектуры постмодернизма. – М.: Стройиздат, 1985. – 137 с.
3. *Козловский П.* Культура постмодерна. – М.: Республика, 1997. – 239 с.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2009 р.

